

Forfatteren står ansvarlig for innholdet og presentasjonen av funnene i denne rapporten. Synspunktene som kommer fram i rapporten representerer ikke nødvendigvis Norads syn.

DISKUSJONSNOTAT

NORAD RAPPORT 4/2016

Befolkningsvekst, økonomisk vekst og fattigdom i Afrika

Av Marit Strand og Knut Thonstad, Norad

Befolkningsvekst, økonomisk vekst og fattigdom i Afrika

Av Marit Strand og Knut Thonstad
Seksjon for utviklingsstrategi og styresett, Norad

Juni 2016

Norad
Direktoratet for utviklingssamarbeid
Postadresse: Postboks 8034 Dep, NO-0030 OSLO

Tel: +47 23 98 00 00 / Fax: +47 23 98 00 99
www.norad.no / postmottak@norad.no

Omslagsfoto: Ken Opprann
ISBN: 978-827548-870-9
ISSN: 1502-2528

Innledning og sammendrag

Afrika sør for Sahara henger etter i økonomisk og sosial utvikling. Mens andre regioner er på vei mot målet om å utrydde ekstrem fattigdom innen 2030, anslår Verdensbanken en andel av befolkningen i ekstrem fattigdom i Afrika sør for Sahara i 2030 på mellom 14 % og 27 %. Det vil si et antall mellom 200 millioner og 400 millioner (som også er antallet i dag). 80-90 % av verdens ekstremt fattige kan komme til å leve i denne regionen i 2030.

Kvinner i regionen får 5 barn, det er dobbelt av det i Sør-Asia og Latin-Amerika og 3 ganger mer enn i Øst-Asia. Befolkningsveksten på 2,7 % per år gir nesten dobling av befolkningen hvert 25 år.

Høy befolkningsvekst, mangelfull økonomisk politikk og andre faktorer, slik som konflikter og klimatiske forhold, har bidratt til at bruttonasjonalprodukt (BNP) per innbygger i Afrika sør for Sahara bare har økt med knapt 2 % årlig de siste 20 årene. Med slik vekst tar det rundt 40 år å doble BNP per innbygger, og det kan ta nesten tilsvarende tid for å halvere andelen ekstremt fattige.

Økonomisk utvikling og befolkningsutvikling påvirker hverandre gjensidig. Rapporten presenterer noen av utviklingstrekkene og sammenhengene og diskuterer hvorfor utviklingen i Afrika sør for Sahara avviker fra andre regioner, og hva som skal til for å endre dette.

Kraftig fattigdomsreduksjon, men ikke i Afrika sør for Sahara

Antall ekstremt fattige i verden falt fra 1959 millioner i 1990 til 902 millioner i 2012. Andelen ekstremt fattige i befolkningen i verden falt fra 37 % til 13 %.¹ Målet om å halvere andelen av verdens befolkning som lever i ekstrem fattigdom fra 1990 til 2015 ble dermed oppfylt med god margin. Hovedårsaken var det kraftige fallet i antall fattige i Kina. Ekstremt fattige er definert som de som lever på under 1,90 USD per dag. Dette er en inflasjonsjustering av grensen på 1,25 USD per dag.

I Afrika sør for Sahara økte antall ekstremt fattige fra snaut 300 millioner i 1990 til nesten 400 millioner i 2012. Andelen ekstremt fattige i befolkningen sank likevel fra 56 % i 1990 til 43 % i 2012. Økning i antallet, men reduksjon i andelen, ekstremt fattige reflekterte den høye befolkningsveksten. I 1990 levde 15% av verdens ekstremt fattige i regionen. Nå lever nesten halvparten av verdens ekstremt fattige i regionen. Verdensbanken anslår at i 2030 vil 80-90 % av ekstremt fattige globalt leve her.

Verdensbanken har beregnet at for å komme fra 13% ekstremt fattige verden i 2012 til 3% i 2030 kreves det årlig vekst i BNP pr innbygger på 3,9% i alle regioner i verden. I dette scenariet vil fortsatt 14-15 % av befolkningen (200 millioner) i Afrika sør for Sahara være ekstremt fattige i 2030. Scenariet forutsetter høyere vekst enn det som historisk har vært tilfelle i regionen. Svak utvikling i verdensøkonomien, mindre økonomisk drahjelp fra Kina og lave råvarepriser gjør imidlertid at BNP-veksten de neste årene kan bli svært lav i regionen. Antall ekstremt fattige i Afrika sør for Sahara kan da holde seg på dagens nivå eller øke de nærmeste årene.

Befolkning og fattigdomsreduksjon

Høy befolkningsvekst gjør at BNP-veksten må være desto høyere for å øke levestandard og oppnå fattigdomsreduksjon. Det er store utviklingsgevinster ved redusert barnetall på kort og lang sikt:

- BNP per innbygger øker.
- Kvinnens yrkesdeltakelse øker.

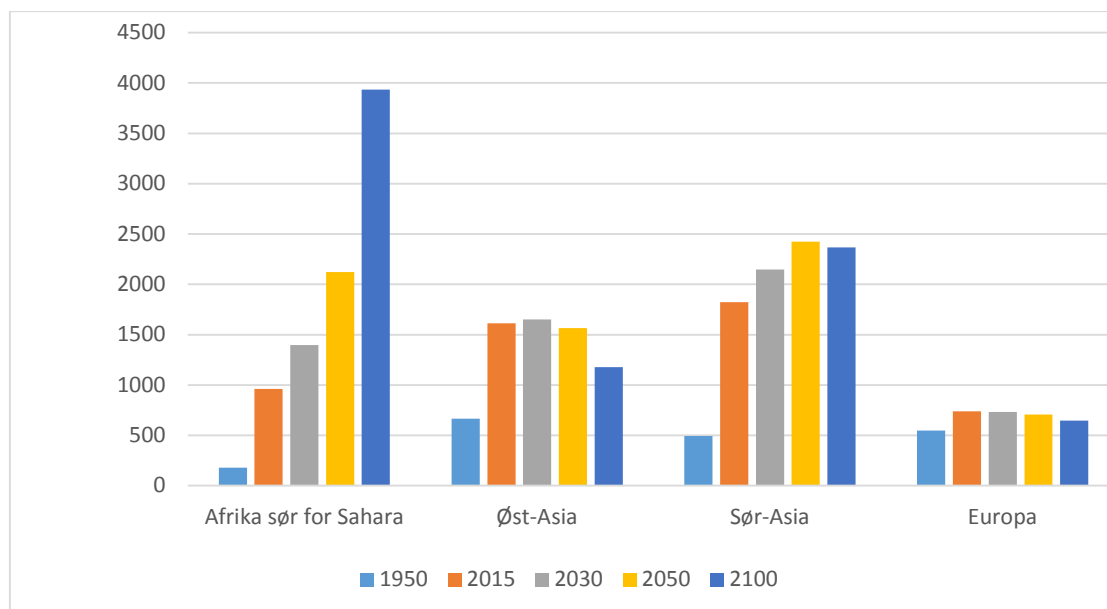
¹ Det er betydelig usikkerhet rundt mange av de enkelte tallene i denne rapporten. Kvaliteten på datagrunnlaget er svakt i mange av landene. Framskrivningene vil også være beheftet med usikkerhet.

- Barn vokser opp med bedre helse og utdanning, og blir mer produktive.
- Inntekter fra naturressurser fordeles på færre innbyggere.
- Lavere befolkningsvekst gjør det lettere å sysselsette innbyggerne, mens raskt voksende ungdomsbefolkning med høy arbeidsløshet øker risiko for sosial uro.
- Familier med mange barn sparer lite av inntekten. Redusert barnetall øker sparing og investering.

Befolkningsutviklingen i Afrika sør for Sahara skiller seg fra andre regioner

Figur 1 gir en oversikt over utvikling i folketall i ulike regioner. I 1950 var befolkningen i Afrika sør for Sahara 180 millioner, i 2015 var den 962 millioner. FN anslår befolkningen til 1,4 milliarder i 2030. Femdoblingen i folketall fra 1950 til 2015 ventes fulgt av en firedobling i resten av århundret. I 2100 anslås befolkningen i Afrika sør for Sahara å være 22 ganger høyere enn i 1950. Tilsvarende tall er 5 i Sør-Asia og 2 i Øst-Asia.

Figur 1. Befolkning i ulike verdensregioner 1950-2100 i millioner innbyggere. FNs mellomalternativ

I Øst-Asia får hver kvinne 1,6 barn. Tallet er 2,6 i Sør-Asia og 5,1 i Afrika sør for Sahara. Med over fem barn per kvinne i snitt er det en svært høy forsørgelsesbyrde (andelen av befolkningen utenfor yrkesaktiv alder delt på andel i yrkesaktiv alder). Erfaringsmessig er det av stor betydning for økonomisk utvikling at antall barn faller under fire per kvinne. Det tillater en demografisk overgang hvor andelen i yrkesaktiv alder begynner å øke og forsørgelsesbyrden faller. I denne demografiske overgangen kan en kombinasjon av en relativt ung befolkning og god økonomisk politikk legge grunnlag for rask økonomisk og sosial utvikling. Men mange land møter utfordringer.

Av de norske fokuslandene i regionen ligger Etiopia allerede rundt fire barn per kvinne, og ned mot to i urbane strøk. De andre (Malawi, Mali, Mosambik, Somalia, Sør-Sudan og Tanzania) ligger fortsatt rundt fem barn per kvinne. Det vil mer krevende å nå flere av bærekraftsmålene i disse landene enn i Etiopia.

Høy befolkningsvekst og lav økonomisk vekst sammen med lav arbeids- og arealproduktivitet i landbruket, gir store utfordringer knyttet til sult og matvaresikkerhet. I flere land øker knapphet på landbruksjord. Omdanning av savanne og skog til landbruksjord framover kan gi store klimagassutslipp.

Stor vekst i arbeidsstyrken, og vanskelighetene med å sysselsette, kan være et bidrag til sårbarhet og konflikter i regionen. Befolkningsøkningen øker potensialet for migrasjon til Europa. Om dette faktisk skjer vil avhenge av mange faktorer.

Sosial utvikling og befolkningsvekst

Politikk som fremmer mulighet for bruk av prevensjon, bedrer helse og reduserer dødelighet, øker utdanning, særskilt for kvinner, og styrker kvinners stilling bidrar alle til å redusere antall barn per kvinne.

Økt satsing på familieplanlegging er svært effektivt. 1 USD på familieplanlegging kan spare anslagsvis 2-6 USD i kostnad for å nå andre utviklingsmål.

Familieplanlegging har rask effekt på antall fattige, mødre- og barnedødelighet, ernæring og helse og på framtidige utdanningskostnader. Over 200 millioner kvinner i utviklingsland som ønsker prevensjon, svært mange av dem i Afrika sør for Sahara, har ikke tilgang. Hvis antall kvinne per barn blir liggende 0,5 høyere enn i anslagene fra FN, øker anslaget for Afrika sør for Sahara fra 4 mrd. innbyggere i 2100 til rund 5,5 mrd. innbyggere.

Effekten av familieplanleggingstiltak styrkes betydelig når det settes i sammenheng med programmer som styrker kvinners posisjon og medbestemmelse, samt tilgang til helse og utdanning og bedrede muligheter yrkesdeltakelse i formell sektor.

Økt økonomisk vekst og befolkningsvekst

Økonomisk vekst som gir økte inntektsmuligheter reduserer fruktbarheten fordi det reduserer fattigdommen, fremmer urbanisering og gir ressurser til utdanning og helse. Økte inntektsmuligheter for kvinner øker deres arbeid utenfor hjemmet og reduserer barnetall. Antall barn per kvinne i byer er ofte halvparten av antall barn per kvinne på landsbygda. Antall barn per kvinne er lavere i husholdninger med høyere inntekter enn med lavere inntekter.

Den økonomiske veksten i Afrika sør for Sahara har mye vært drevet av råvareproduksjon. Industri utgjør en mindre andel av BNP enn på 1980-tallet. Etiopias satsing på lettindustri er et positivt unntak. Over 60% av befolkningen i Afrika sør for Sahara bor på landsbygda, og den svake utviklingen i produktiviteten i jordbruket har bidratt til den lave økonomiske veksten.

En viktig årsak til denne svake økonomiske veksten og utviklingen er manglende satsing på infrastruktur, vedvarende svake rammebetingelser for privat sektor og dårlig fungerende markeder for bl.a. elektrisitet. For å legge til rette for høy sysselsettingsvekst i sektorer med høyere produktivitet utenfor jordbruket, som er helt nødvendig for å redusere fattigdommen, kreves en kraftig satsing på infrastruktur. Økt produktivitet i jordbruket vil også kreve investeringer i infrastruktur.

Det er også nødvendig med økt skatteinntang for å finansiere helse, utdanning, infrastruktur og makroøkonomisk stabilitet. Skatteinntektene i mange utviklingsland er for lave til å kunne gjøre dette.

Innhold

Innledning og sammendrag.....	2
Utsikter for fattigdomsreduksjon i Afrika sør for Sahara	6
Nærmere om veksten i Afrika sør for Sahara	7
Mange barn per kvinne reproducerer fattigdom	8
Fattige får flere barn	8
Flere barn gir mindre sparing	9
FNs anslag for befolkningsutviklingen framover	11
Befolkningen i Afrika sør for Sahara øker raskt.....	11
Befolkningsutvikling i fokuslandene i Afrika sør for Sahara	14
Er økonomisk vekst høyt nok til å doble BNP per innbygger innen 2030 i fokuslandene?	15
Landbruk og fattigdom	16
Befolkningsvekst, sårbarhet og migrasjon	17
Behov for politikk for lavere fruktbarhet og høyere livskvalitet.	19
Økonomisk politikk.....	20
Referanser	21

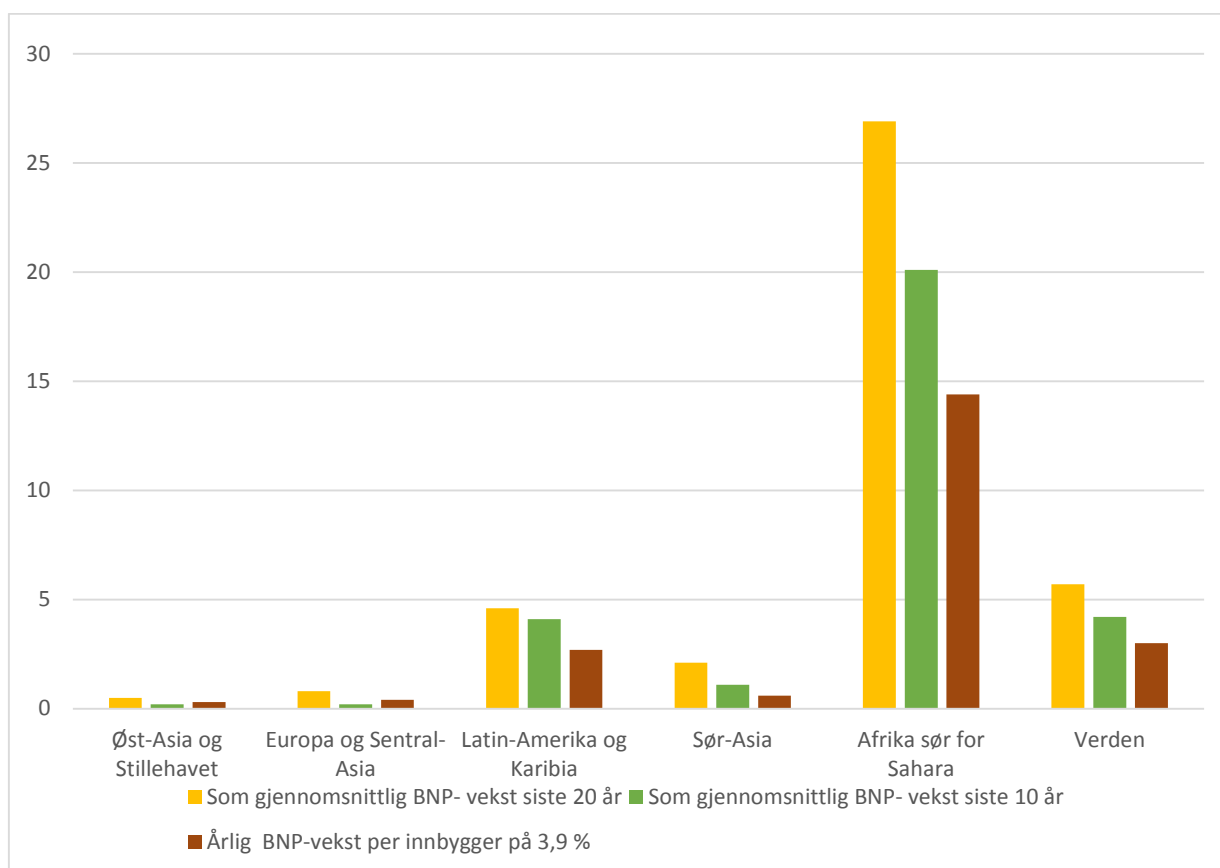
Utsikter for fattigdomsreduksjon i Afrika sør for Sahara

Verdensbanken har beregnet at for å komme fra 13% ekstremt fattige verden i 2012 til 3% i 2030 kreves årlig vekst i BNP pr innbygger på 3,9% i alle regioner. I dette scenariet vil fortsatt 14-15 % av befolkningen (200 millioner) i Afrika sør for Sahara være ekstremt fattige i 2030. Scenarioet forutsetter høyere vekst enn det som historisk har vært tilfelle. Derfor har Verdensbanken også laget to andre scenarier mot 2030:

1. **BNP-veksten i den enkelte verdensregion blir som veksten i regionen siste 20 år.** Da vil andelen ekstremt fattige i verden komme ned i 5,7 % i 2030. I Afrika sør for Sahara vil 27 % av befolkningen (400 millioner) være ekstremt fattige.
2. **BNP-veksten i den enkelte verdensregion blir som veksten i regionen siste 10 år.** Da vil andelen ekstremt fattige i verden være 4,2 % i 2030. I Afrika sør for Sahara vil 20 % av befolkningen (300 millioner) være ekstremt fattige.

Andelen ekstremt fattige i de forskjellige verdensregionene i 2030 i de tre scenariene er presentert i figur 2. I alle de tre scenariene vil 80-90 % av verdens ekstremt fattige bo i Afrika sør for Sahara i 2030.

Figur 2 Andel ekstremt fattige i prosent av befolkningen i ulike regioner i 2030 med tre scenarier for økonomisk vekst

Kilde: Global Monitoring Report 2015/2016 Development Goals in an Era of Demographic Change (1)

Nærmere om veksten i Afrika sør for Sahara

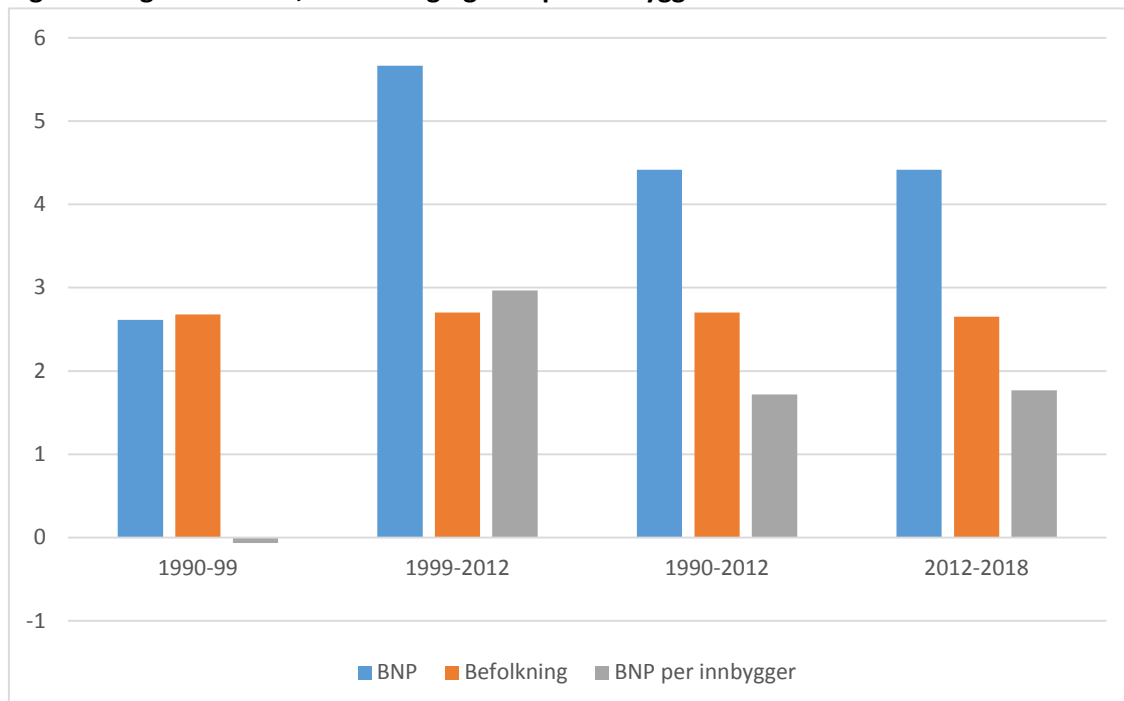
BNP-vekst framover som gjennomsnittet siste 20 år. Som det framgår av figur 3 nedenfor økte BNP med 4,4 % per år i gjennomsnitt i perioden 1990-2012 i Afrika sør for Sahara. Med en befolkningsvekst på 2,7 % økte BNP per innbygger med bare 1,7% per år. Med en slik vekst tar det over 40 år å doble BNP per innbygger, og hvis utviklingen følger dagens løp om lag like lang tid å halvere andel ekstremt fattige. Antall fattige i regionen vil være relativt stabilt rundt 400 millioner, mens andelen synker til 27 % i 2030. I 1990 var andelen 56 %.

BNP-vekst framover som gjennomsnittet siste 10 år. Siste 20 år har BNP-veksten variert mye. På 1990-tallet var BNP-veksten 2,6 % årlig. Dette var mindre enn befolkningsveksten. I perioden 1999-2012 økte BNP-veksten til 5,7 % årlig. Med 2,7 % befolkningsvekst, økte BNP per innbygger med 3 % per år. Men selv en slik veksttakt krever 25 år for å doble BNP per innbygger. Med en slik vekst framover vil antall ekstremt fattige bli rundt 300 millioner i 2030 eller rundt 20 % av befolkningen.

BNP-vekst per innbygger på 3,9 % per år. BNP per innbygger vil dobles på 18 år, fra 2012 til 2030. 200 millioner mennesker, dvs 14-15 % av befolkningen, vil være ekstremt fattige. Verdensbanken anser et slikt scenario for verden og Afrika sør for Sahara å være mulig, men ambisiøst. Med en befolkningsvekst framover på rundt 2,5 % krever et slikt scenario en gjennomsnittlig BNP vekst på rundt 6,5 % per år fram til 2030 i Afrika sør for Sahara.

Den økte BNP-veksten etter århundreskiftet er imidlertid nå blitt avløst av lavere vekst. Dette skyldes svakere vekst i verdensøkonomien, lave råvarepriser og mindre drahjelp fra Kina. Verdensbanken anslo i januar 2016 BNP-veksten i perioden 2012-2018 til 4,4 % per år, dvs. som i perioden 1990-2012 (2). Senere har ulike institusjoner kommet med mer pessimistiske og lavere vekstanslag. Dette kan tilsi at antall fattige blir liggende relativt stabilt eller øker de nærmeste årene.

Figur 3 Årlig vekst i BNP, befolkning og BNP per innbygger i Afrika sør for Sahara

Kilder: IMF WEO Database 2015, UN Population Prospects 2015, Verdensbanken (2).

Mange barn per kvinne reproduserer fattigdom

Vi ser fra tabell 1 at regioner hvor den ekstreme fattigdommen har falt kraftig også er regioner hvor fruktbarheten (antall barn per kvinne) er kommet ned på lave nivåer. Et nivå på 2,1 barn per kvinne er det som opprettholder en befolkning over tid i fravær av netto migrasjon.

Tabell 1. Fattigdomsreduksjon og fruktbarhet

Region	Andel ekstremt fattige (prosent)		Antall ekstremt fattige (mill.)		Barn per kvinne	
	1990	2012	1990	2012	1965-70	2010-15
Øst-Asia og Stillehavet	61 %	7 %	999	147	5,6	1,6
Latin-Amerika og Karibia	18 %	6 %	78	37	5,5	2,2
Sør-Asia	51 %	19 %	575	309	5,9	2,6
Afrika sør for Sahara	56 %	43 %	284	389	6,7	5,1
Verden	37 %	13 %	1959	902	4,9	2,5

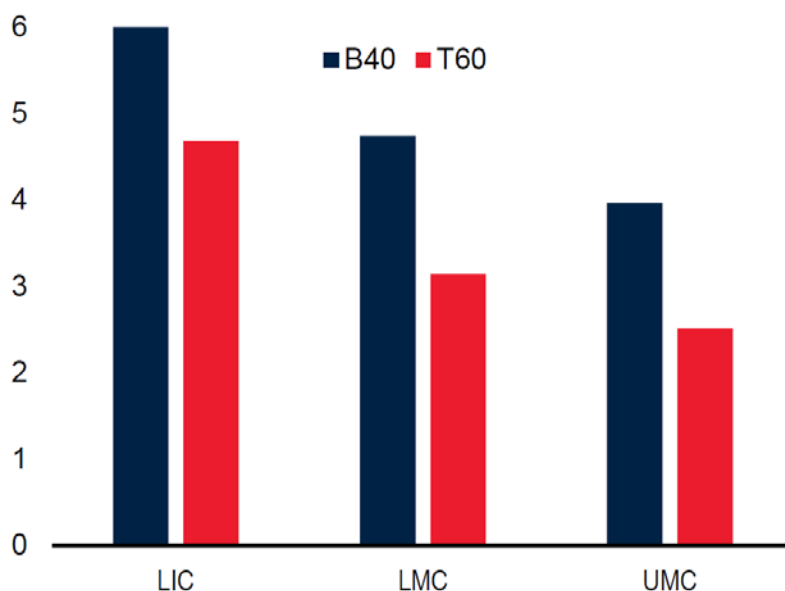
Kilder: Global Monitoring Report 2015/2016 Development Goals in an Era of Demographic Change (1). UN Population Prospects 2015.

Midt-Østen er ikke med i tabellen fordi Verdensbanken mangler data som reflekterer dagens situasjon.

Fattige får flere barn

Figur 4 viser at familier i fattige land får flest barn, og at fattige familier i fattige land får flere barn enn familier med høyere inntekter. Dette bidrar til reproduksjon av ulikhet og fattigdom gjennom generasjoner.

Figur 4. Antall barn per kvinne i ulike husholdninger

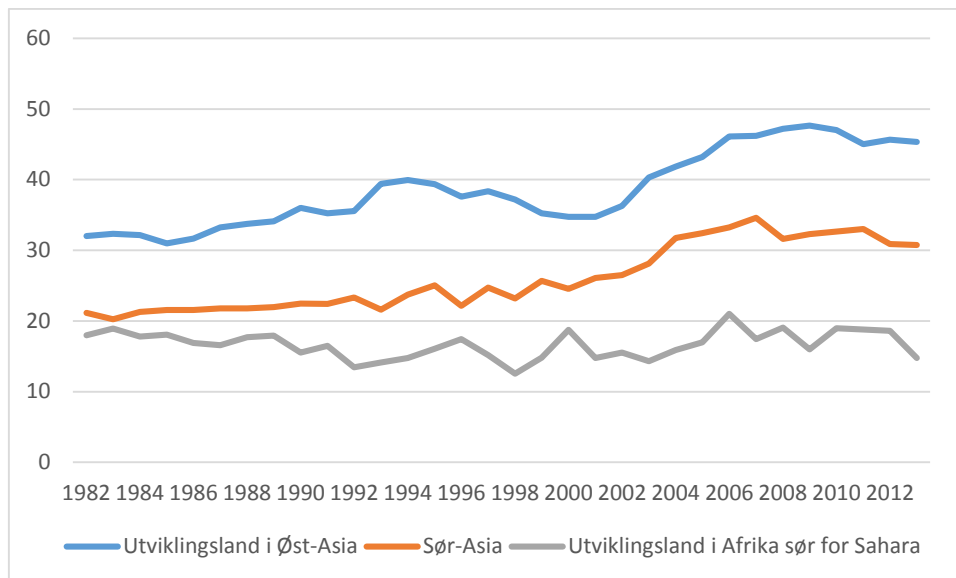
Figur 4 er hentet fra Verdensbanken (1). B40 er de 40 % av husholdningene med lavest formue, T60 er de 60 % med høyest formue. Antall barn er høyest i land med lavt inntektsnivå (LIC), lavere i lavere mellominntektsland (LMC) og lavest i høyere mellominntektsland (UMC). Innen den enkelte gruppe land får husholdninger i den nederste delen av formuesfordelingen flest barn.

Flere barn gir mindre sparing

Undersøkelser viser at husholdninger med mange barn bruker en større del av inntekten på forbruk, og dermed mindre på sparing. Når antall barn per kvinne reduseres, øker husholdningenes sparerate (andel av inntekt som spares). En undersøkelse basert på husholdningsdata tyder på at forskjellen i sparerate mellom husholdninger er på 5 prosentpoeng av inntekten, per barn (3). Det er en tendens til at spareraten øker både med inntekt og med utdanning.

Figur 5 nedenfor illustrerer utviklingen i brutto sparerate i tre regioner, på nasjonalt nivå, i utviklingslandene i Øst-Asia, Sør-Asia, og utviklingsland i Afrika sør for Sahara.

Figur 5. Brutto nasjonal sparerate i forskjellige regioner

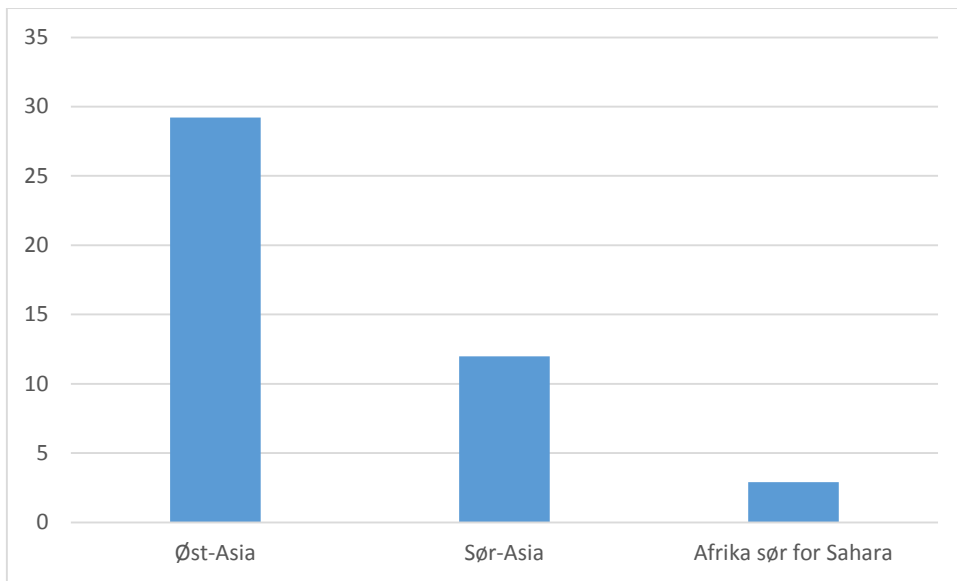
Kilde: Verdensbankens World Development Indicators.

Forskjellene i utviklingen i familiestørrelse (antall barn per kvinne) er trolig en viktig faktor bak forskjellene i utviklingen i sparing i de tre regionene. Som en kan se fra tabell 1 falt antall barn per kvinne i Øst-Asia fra 5,6 på slutten av 1960-tallet til 1,6 i perioden 2010-15. For Sør-Asia har fruktbarheten falt fra 5,9 til 2,6. I Afrika sør for Sahara er fruktbarheten bare kommet ned i 5,1.

Dårlig fungerende markeder og dårlige investeringsmuligheter slik en har i mange afrikanske land virker også lite motiverende på sparing hos private. Det er også i mange tilfeller manglende sparing og investering i offentlig sektor og manglende vektlegging av gode statsfinanser. En betydelig kapitalflukt forsterker effekten av lav sparerate. Manglende investeringer hemmer økonomisk vekst.

I figur 6 har vi delt brutto sparerate i den enkelte region (dvs. andelen av bruttoinntekten som spares, ca 45 % i Øst-Asia, 30 % i Sør-Asia og 15 % i Afrika sør for Sahara) med antall barn per kvinne (1,6 i Øst-Asia, 2,6 i Sør-Asia og 5,1 i Afrika sør for Sahara). Det gir en grov illustrasjon av hvor mye av samfunnets inntekt som settes av per barn til danning av kapitalutstyr, infrastruktur og annen formue. Som vi kan se er andelen ca. 30 % i Øst-Asia, 12 % i Sør-Asia og 3 % i Afrika sør for Sahara.

Figur 6. Brutto sparerate delt på antall barn pr kvinne

Kilde: Verdensbankens World Development Indicators. UN Population Prospects 2015.

Færre barn gir rom for at kapital per innbygger kan vokse raskere. Det øker produktiviteten og er avgjørende for raskere velstandsøkning og raskere fattigdomsreduksjon.

Det er krevende for land med høy fruktbarhet å komme ut av fattigdom. Utdanning per barn og kapital per innbygger øker sakte, og fattigdommen gjør det vanskelig å mobilisere ressurser i form av skatteinntekter til å finansiere helse, utdanning og infrastruktur.

FNs anslag for befolkningsutviklingen framover

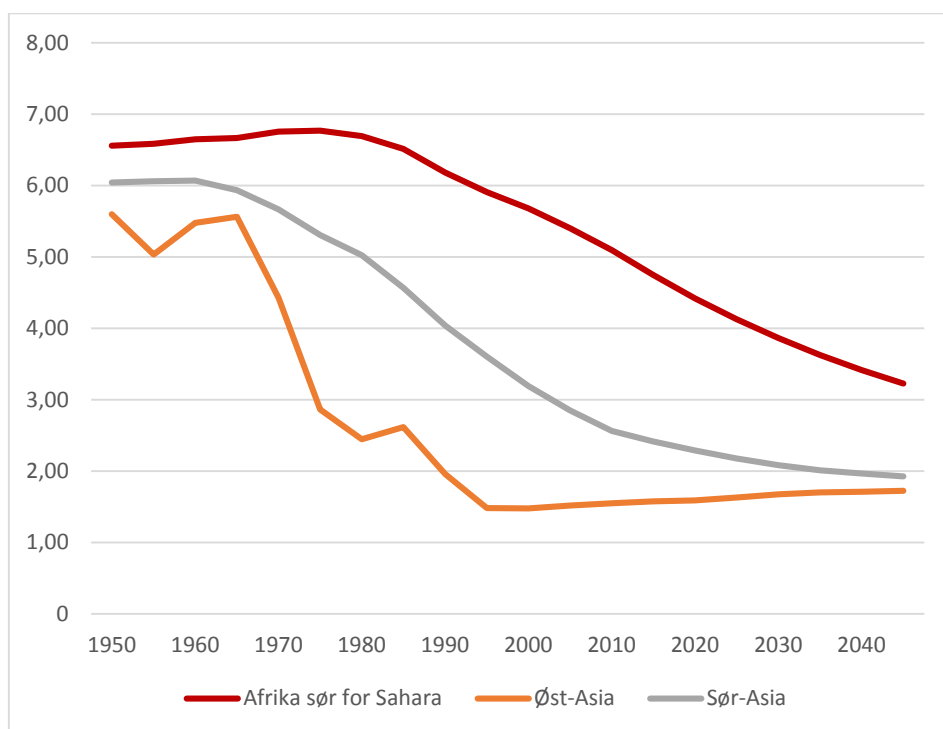
Demografisk overgang skjer ved at dødeligheten reduseres først, slik at befolkningen vokser raskere. Deretter reduseres fruktbarheten (antall barn per kvinne), noe som igjen reduserer befolkningsveksten.

Etter at nedgangen i fruktbarhet i Asia og Latin-Amerika startet på 1970-tallet, falt den årlig med 0,12 og 0,13 barn per kvinne. I Afrika sør for Sahara, som var i en tilsvarende fase på 2000-tallet, var nedgangen på bare 0,03 (4). Variasjonen i fruktbarhet mellom land er imidlertid stor. Niger med høyest antall har 7,6 barn per kvinne, i Sør-Afrika er det 2,4 og i Botswana 2,9.

Fordi fruktbarheten går mye saktere ned enn tidligere anslått har FN over tid kraftig oppjustert anslag for framtidig befolkning i regionen og advarer mot å redusere innsatsen innen familieplanlegging for å ikke ende opp med høyere tall i framtiden enn det de nå anslår.

Figur 7 gir en oversikt over utviklingen i fruktbarhet i Øst-Asia, Sør-Asia og Afrika sør for Sahara fra 1950 og utover, inkludert anslagene i FNs mellomalternativ fra framskrivningen i 2015 fram til 2050. FN anslår i sitt mellomalternativ at antall barn per kvinne i Afrika sør for Sahara kommer ned i 4,1 i perioden 2025-2030, men at selv når vi nærmer oss 2050 vil barn per kvinne være over 3 i denne regionen.

Figur 7. Antall barn per kvinne 1950-2050. 2015-2050 FNs mellomalternativ

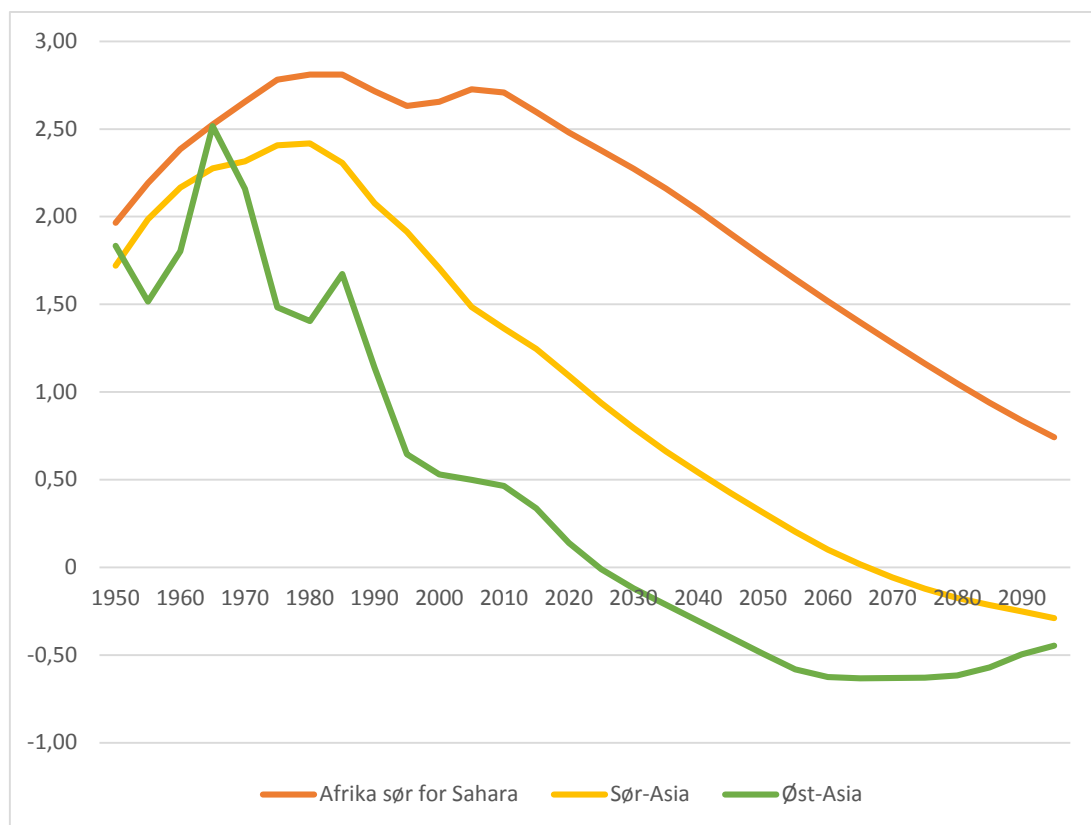
Befolkningen i Afrika sør for Sahara øker raskt

I dag vokser verdens befolkning med rundt 80 millioner i året, økningen er rundt 25 millioner i Afrika sør for Sahara. Mens veksten i verdens befolkning utenom Afrika sør for Sahara blir lavere over tid, ventes den å øke i antall i Afrika sør for Sahara. I følge FNs mellomalternativ vil verdens befolkning utenfor Afrika sør for Sahara begynne å gå ned rundt 2060. Da anslås den årlige befolkningsveksten i Afrika sør for Sahara til 40 millioner i året. FN anslår at ved slutten av århundret er årlig befolkningsvekst i verden 13 millioner. Befolkningen utenom Afrika sør for Sahara anslås å falle med

15 millioner, mens det anslås en årlig økning på 28 millioner i Afrika sør for Sahara, dvs. litt høyere enn i dag i antall mennesker.

FN anslår at befolkningsveksten i Afrika sør for Sahara vil falle fra ca. 2,7 % per år (i en befolkning på 1 milliard) til 0,7 % i 2100 (i en befolkning på 4 milliarder). Figur 8 viser den anslåtte prosentvis veksten i befolkningen i ulike regioner over en lang periode.

Figur 8. Prosentvis befolkningsvekst 1950-2100. 2015-2100 FNs mellomalternativ

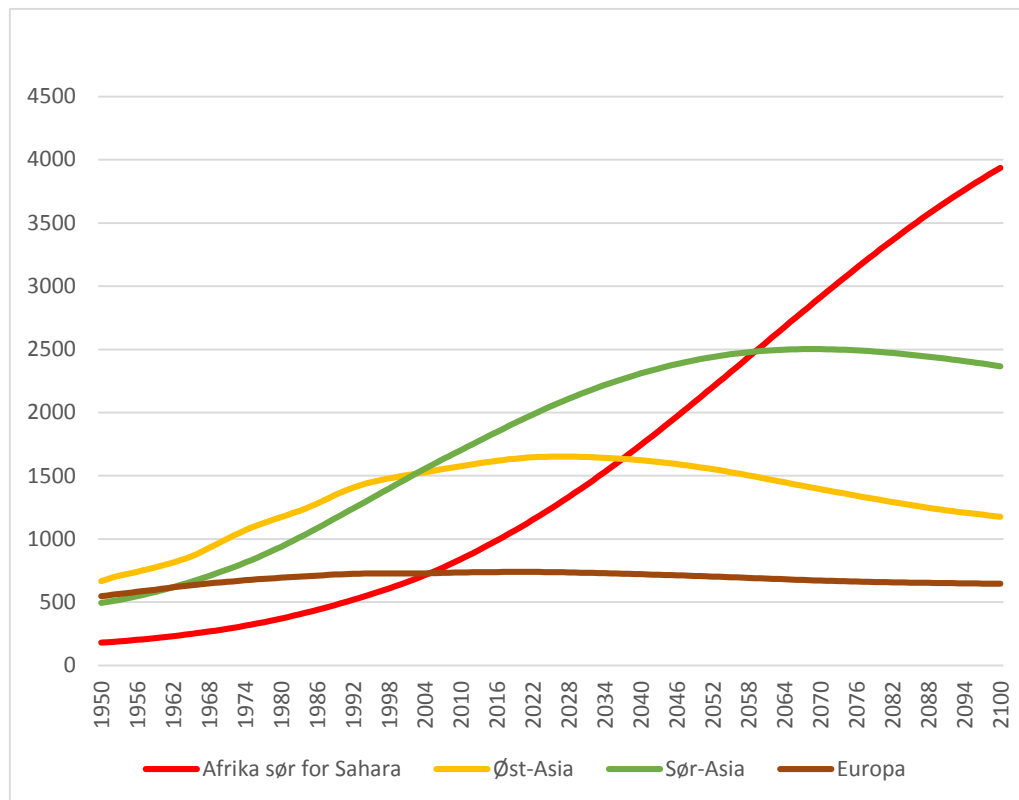

Figur 9 viser utviklingen i folketall over tid. FNs mellomalternativ innebærer at befolkningen i Afrika sør for Sahara er 22 ganger større i 2100 enn i 1950. For Øst-Asia er det 2 og for Sør-Asia er det 5.

Et av landene med høyeste befolkningsvekst er Niger. Befolkningen har økt fra 2,6 millioner i 1950 (mindre enn Norge på samme tidspunkt) til 20 millioner nå, og FN anslår over 70 millioner i 2050, dvs. om lag en 30-dobling på bare 100 år. Nærmere halvparten av verdens ungdom anslås av FN å leve i Afrika i 2100.

Figur 9. Befolkningsutvikling 1950-2100. 2015-2100 FNs mellomalternativ.

Millioner mennesker

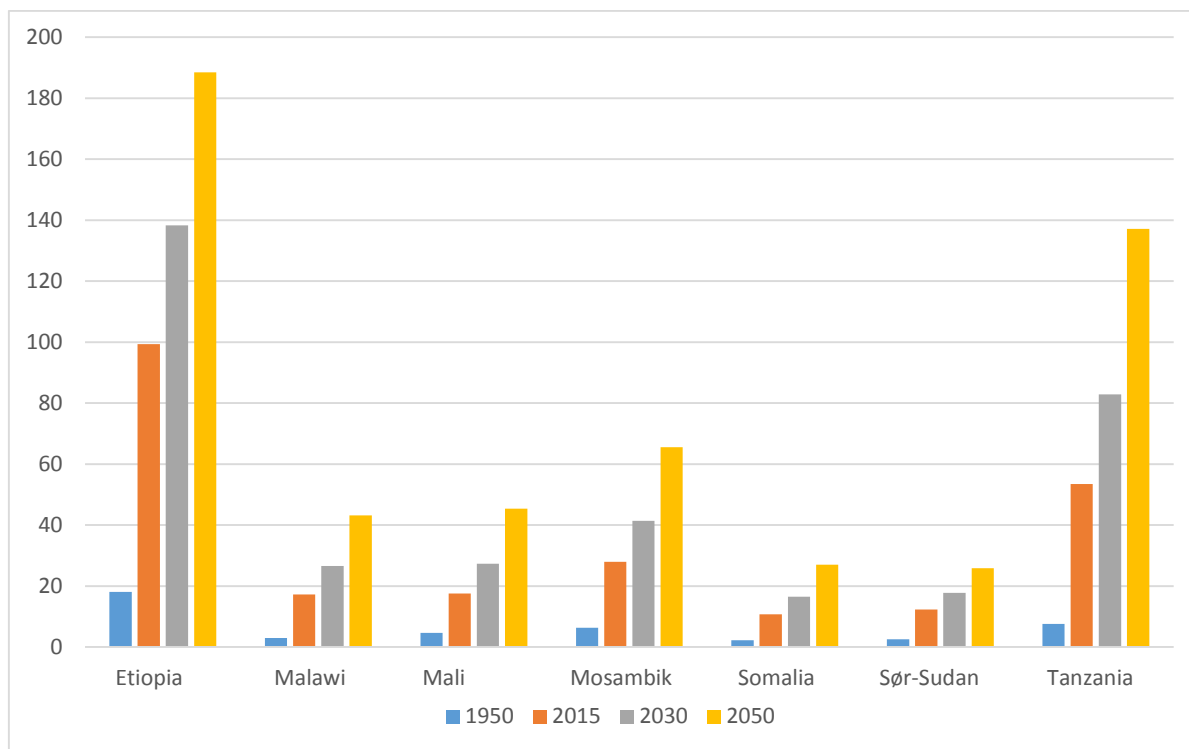
I beregningene er nedgang i framtidig fruktbarhet for land med høy fruktbarhet basert på erfaringer fra lignende faser i andre lands utvikling. Fram til nå har ikke utviklingen i Afrika sør for Sahara fulgt samme trend som andre regioner i samme fase. FN har likevel valgt å bruke den historiske trenden fra andre land. Denne trenden forutsetter blant annet økt investering i familieplanlegging og andre tiltak.

To alternativer er beregnet for landene med høy fruktbarhet, et høyt scenario med 0,5 flere barn per kvinne enn i mellomalternativet fra 2025, og 0,5 færre barn per kvinne fra 2025 for det laveste scenariet. Dette gir en indikasjon på hvordan endringer i fruktbarhet kan påvirke utviklingen. I det høyeste alternativet øker anslaget for Afrika sør for Sahara fra 4 mrd. innbyggere i 2100 til rund 5,5 mrd. innbyggere.

Befolkningsutvikling i fokuslandene i Afrika sør for Sahara

De sju fokuslandene i Afrika (Etiopia, Malawi, Mali, Mosambik, Somalia, Sør-Sudan og Tanzania) er alle land som vil fortsette å ha høy befolkningsvekst framover. Figur 10 viser anslag fra FN. For Etiopia og Sør-Sudan kan befolkningen omtrent dobles fra 2015 til 2050, mens i Malawi, Mali, Mosambik, Somalia og Tanzania kan det være to og en halv gang flere mennesker i 2050. Økt innsats innen familieplanlegging og andre tiltak kan gi store utslag i faktisk befolkningsvekst i disse landene.

Figur 10. Befolkningsutvikling i de 7 fokuslandene i Afrika sør for Sahara. Millioner mennesker

UN Population Statistics 2015

Beregningene er sikrest for landene som har hatt jevnlig folketellinger. En forsiktig modellering av nettomigrasjon er med i beregningene.

Fokuslandene i Afrika er i forskjellige faser i utviklingen i fruktbarhet. Etiopia er det klare unntaket med så vidt fire barn per kvinne anslått for 2015-2020, mens tallet er på omkring fem eller mer i de andre landene. Som diskutert tidligere er det først når antallet barn per kvinner faller under fire at andelen av befolkningen som er i arbeidsdyktig alder begynner å øke betydelig og forsørgerbyrden faller. Fram mot 2030 er Malawi, Mali, Mosambik, Somalia, Sør-Sudan, og Tanzania alle fortsatt beregnet til å ha over fire barn per kvinne og fortsatt ha en betydelig forsørgerbyrde. For disse landene kan selv en beskjeden reduksjon i fruktbarhet gi betydelige utslag for befolkningsvekst og utvikling.

Tabell 2. Barn per kvinne 2015-2020

Etiopia	Malawi	Mali	Mosambik	Somalia	Sør-Sudan	Tanzania
4,0	4,9	5,9	5,1	6,1	4,7	4,9

Kilde: UN Population statistics, FNs mellomalternativ.

Forskjellene i fruktbarhet slår betydelig ut over tid. For Etiopia er befolkningsveksten anslått å falle til under 2% tidlig på 2030-tallet og i Sør-Sudan til rett over 2%, jf. tabell 3. De andre landene er anslått

fortsatt å ha befolkningsvekst på nærmere 3% i 2030. Det betyr at hvert eneste år må de ha omtrent 1 prosentpoeng høyere økonomisk vekst enn Etiopia for å få like høy vekst i BNP per innbygger.

Tabell 3. Anslått befolkningsvekst i prosent i året 2015 – 2100

	2015-2020	2030-2035	2100
Etiopia	2,4	1,8	0,0
Malawi	3,0	2,6	0,8
Mali	3,0	2,8	0,8
Mosambik	2,7	2,5	0,8
Somalia	2,8	2,7	1,0
Sør-Sudan	2,7	2,1	0,5
Tanzania	3,1	2,7	1,0

Kilde: UN Population statistics, FNs mellomalternativ.

Selv små endringer i fruktbarhet slår betydelig ut over tid. For Tanzania for eksempel vil det i det laveste alternativet med 0,5 færre barn pr kvinne i 2025 slå ut med 3 millioner færre innbyggere enn i FNs mellomalternativ allerede i 2030 – og hele 13 millioner færre innbyggere i 2050.

Er økonomisk vekst høyt nok til å doble BNP per innbygger innen 2030 i fokuslandene?

Med utgangspunkt i tidshorisonten for bærekraftsmålene fra 2015 til 2030, har vi sett på hvor raskt økonomien må vokse for at BNP pr innbygger skal doble seg i perioden. En dobling vil gi økt mulighet for fattigdomsreduksjon og gi mer ressurser til å nå andre bærekraftsmål. Alle de sju landene er lavinntekstland². Basert på estimatene for økonomisk vekst de neste to årene fra IMF³, er det bare Etiopia og kanskje Mosambik som har høy nok økonomisk vekst til å doble BNP pr innbygger på 15 år. Faktisk vil fire av de sju landene vi ser på med dagens befolkningsvekst og økonomisk vekst bruke mer enn 30 år på å doble BNP pr innbygger (Malawi, Mali, Sør-Sudan og Somalia). Vekst alene er ikke nok, jobbskaping og omfordeling må også til. Med både lav økonomisk vekst og lavt BNP pr innbygger er det lite handlingsrom for tiltak for å nå bredere vekst og omfordeling.

Forskjellene har stor betydning for hvilken mulighet landene har til å oppnå bærekraftsmålene generelt og til å redusere antall ekstremt fattige spesielt. I dag er det betydelig andeler ekstremt fattige (under 1,90 USD per dag) i alle de 7 landene. For Tanzania er det beregnet en økning på 42% i antall barn i aldersgruppen 0-14 år, eller på 10 millioner i 2030 sammenliknet med 2015. Dette vil både kreve en betydelig utbygging av infrastruktur for helse og utdanning, og gi høye driftskostnader.

I Etiopia, som har en lavere befolkningsvekst, ventes en økning på 15% i aldersgruppen 0-14 år fra 2015 til 2030. Landet vil ha langt mindre behov for ekstra utbygging av infrastruktur og utdanning av helsepersonell og lærere enn i Tanzania. Etiopia vil også ha en betydelig lavere forsørgerbyrde, med over 62% av befolkningen i mellom 15-64 år i 2030, som også gjør det lettere å finansiere de nødvendige kostnadene. For Tanzania er det bare 55% som er mellom 15-64 år på samme tidspunkt. Litt over halvparten av befolkningen skal altså finansiere en betydelig økning i kostnadene for blant annet helse og utdanning.

² Med BNI lavere enn 1045 USD pr innbygger etter Atlasmetoden.

³ Med unntak Somalia hvor et anslag fra IMF for 2015 er brukt.

Landbruk og fattigdom

Samlet er det høy fattigdom på landsbygda i Afrika sør for Sahara og betydelig underernæring. Høy befolkningsvekst kombinert med lav produktivitsvekst i landbruket og svak utvikling i befolkningens kjøpekraft bidrar til dette. I tillegg bidrar geografisk beliggenhet og lite irrigert land til at regionen er ekstremt sårbar for klimaendringer. FAO (5) anslår at andel av landbruksjord med irrigasjon i regionen bare økte fra 2,6% på 1960-tallet til 3,5 % i 2003.

FAOs World Agriculture Towards 2030/2050 anslår at kornavlingen per dekar i Afrika sør for Sahara bare er økt fra rundt 70 kg til drøyt 100 kg i perioden 1960-2009 (6). Til sammenlikning har produksjonen per dekar økt fra i overkant av 100 kg til 340 kg i Latin-Amerika.

Det er en rekke årsaker til den svake utviklingen i arealproduktivitet: uheldige politikkinsentiver, svake institusjoner, svak eiendomsrett, dårlig tilgang på kreditt, og ikke minst lavt utdanningsnivå og dårlig infrastruktur.

I 2009 lå anslagsvis 60 % av det utnyttede arealet i verden som potensielt kan dyrkes, i Afrika (7). Slike anslag er omstridt. Det har vært argumentert for at reelt potensial i Afrika er lavere enn anslått (8). Landreservene er dessuten særlig konsentrert i få land.

Befolkningen på landsbygda er nå 3-4 ganger høyere enn i 1950, og den vokser med nesten 2 % per år. Mange land i Afrika sør for Sahara står overfor økende knapphet på landbruksjord med økende befolkning (9). De 12 landene med høyest befolkningstetthet på landsbygda i forhold til dyrket mark i 2012 var Rwanda, Burundi, Komorene, Malawi, Uganda, Etiopia, DRC, Benin, Kenya, Gambia, Nigeria og Sierra Leone (9). For eksempel er knapphet på jord i Malawi er en sentral årsak til underernæring og hyppige matvarekriser. Høy befolkningsvekst øker denne knappheten over tid (10).

Rundt 60 % av befolkningen i Afrika sør for Sahara er i dag avhengig av landbruk. Til tross for mye landbruksareal og stor landbruksbefolkning er regionen i økende grad netto importør av matvarer. Rundt en firedel av kornet importeres, og det er betydelig nettoimport av grønnsaker og animalske produkter (5). Kaloriinntaket er lavt, og rundt 25 % av befolkningen er kronisk underernært. Alt dette reflekterer at produksjon per bonde er svært lav. Det svake utviklingen i landbruket er også en av årsakene til den svake utviklingen i samlet BNP.

FAO anslår at arealproduktiviteten vil kunne øke med en faktor på nærmere 2,5 fra nå til 2050, og nå rundt 250 kg per mål for korn. Dette er mye raskere vekst enn historisk. Selv med dette anslås det at 1,25-1,5 millioner kvadratkilometer av skog og savanner må konverteres til landbruksjord for å unngå at importavhengigheten øker ytterligere. Dette vil kunne gi store utslipp av CO₂.

For å nå selvforsyning i 2050 må samlede avlinger være over 4 ganger høyere enn i dag.

Befolkningsvekst, sårbarhet og migrasjon

Den høye befolkningsveksten i Afrika kombinert med svak økonomisk utvikling kan bidra til sosial uro og ustabilitet. Selv om en skulle greie å redusere fruktbarheten betydelig de nærmeste årene, vil likevel dagens store barnekull være framtidens arbeidssøkere. En av faktorene bak den arabiske våren var store ungdomskull i et vanskelig arbeidsmarked.

World Development Report 2011 «Conflict, Security and Development» peker på at i spørreundersøkelser framstår ungdomsarbeidsledighet som et motiv for å slutte seg til opprørsgrupper eller gjenger (11). African Economic Outlook 2015 peker på at de to største kildene til offentlige protester i Afrika de siste årene var lønnskrav og arbeidsforhold (12).

De neste 15 årene vil det i gjennomsnitt årlig komme 25 millioner nye inn på arbeidsmarkedet i Afrika sør for Sahara og 4 millioner i Nord-Afrika. Mellom 2010 og 2050 vil arbeidsstyrken øke med anslagsvis 830 millioner i Afrika sør for Sahara og 80 millioner i Nord-Afrika. Arbeidsstyrken er anslått å reduseres i Europa og Kina. Veksten i arbeidsstyrken i Afrika er anslått å utgjøre hele 2/3 av samlet vekst i global arbeidsstyrke i perioden. (12)

Jobbskapingen i moderne sektorer som handel og industri i Afrika har vært lav. Samtidig har sysselsettingen vokst kraftig i uformelle tjenester og landbruk. Den negative utviklingen i sysselsettingsstruktur i perioden 1990-2005 trakk isolert sett ned arbeidsproduktiviteten med 1,3 % årlig (12).

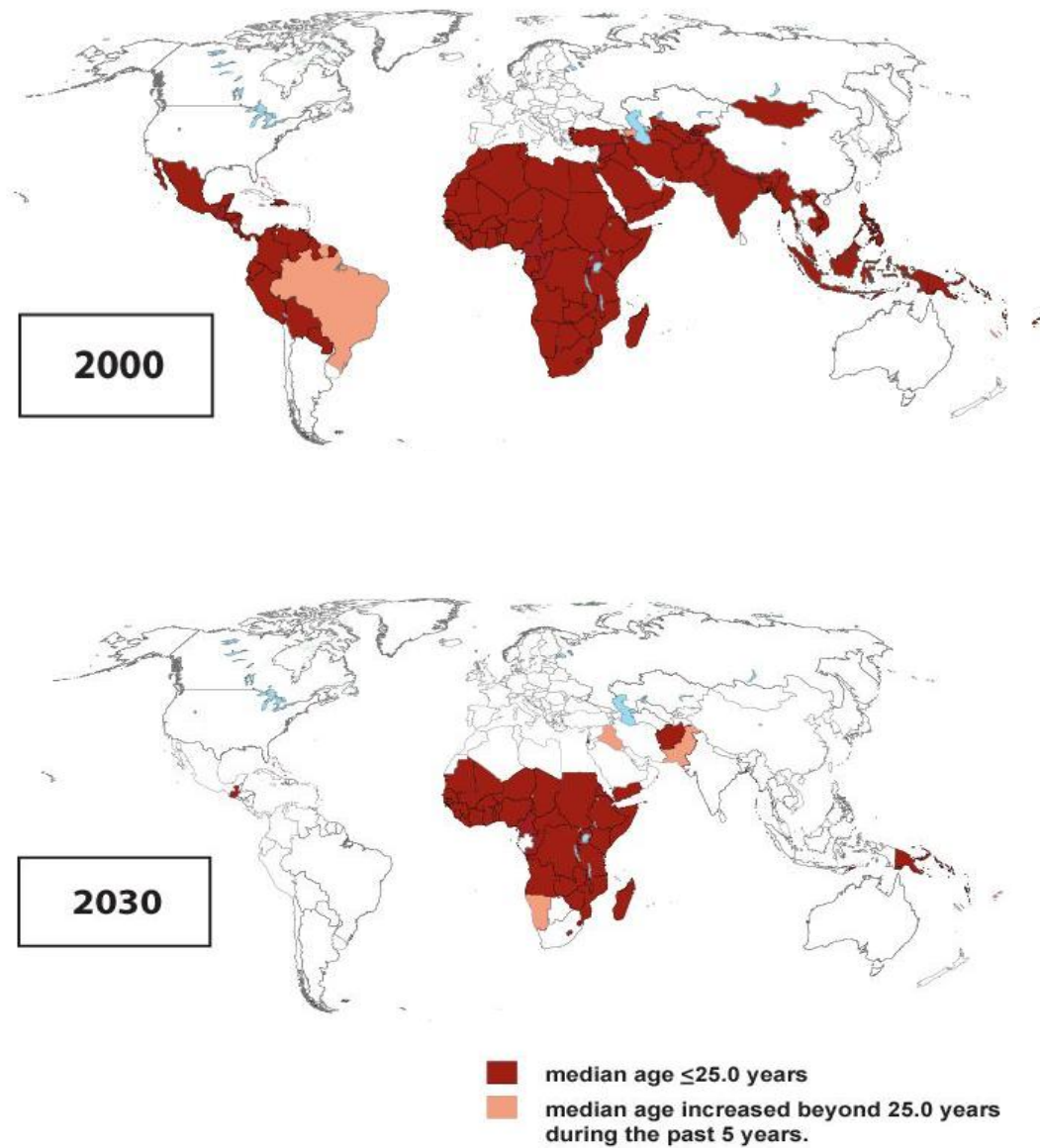
Figur 11 viser at med en tidligere befolkningsframskriving fra FN vil land hvor minst halvparten av befolkningen er under 25 år i 2030, nesten utelukkende være land i Afrika sør for Sahara. (13)

Figur 11

Youthful Age Structures, 2000 & 2030

The Demographic Arc of Instability

median age <25.0

Source of median age estimates and projections: UN Population Division, 2009.

Både flyktningstrømmer og migrasjon i Afrika sør for Sahara skjer i dag stort sett innen regionen selv. Men den kraftige veksten i ungdomsbefolkning, og de usikre økonomiske utsiktene gir et økende potensial for migrasjon ut av regionen.

Behov for politikk for lavere fruktbarhet og høyere livskvalitet.

Verdensbankens Global Monitoring Report 2015/2016 som bygger på en bred referansebase (1) peker på at for å redusere fruktbarheten kreves:

- Bedre mødre- og barnehelse gjennom å styrke grunnleggende helsetjenester.
- Styrke utdanning, uten å la jenter henge etter.
- Å styrke kvinners stilling og gi tilgang på omfattende familieplanlegging.

Kohler og Behrman (14) går gjennom fordelene ved redusert fruktbarhet, og kostnader og fordeler ved familieplanleggingsprogrammer. De skiller mellom fire fordeler ved redusert fruktbarhet:

1. Reduserte kostnader til sosiale programmer, som følge av mindre barnekohorter. Innsparinger er slik som redusert behov for skoletjenester, vaksinasjonsprogrammer, helsetjenester for barn osv. Noe av denne gevinsten vil typisk tas ut i økt kvalitet per barn.
2. Reduksjon i mødre- og barnedødelighet, og en betydelig økning i leveår med god helse.
3. Økt utdanning og yrkesdeltakelse for kvinner, bedret barnehelse ut over redusert dødelighet, og økt utdanningsnivå for barna.
4. Økt andel i yrkesaktiv alder, økt utdanning og økt kvinnelig yrkesdeltakelse vil typisk øke BNP per innbygger. Basert på ulike studier anslås det at BNP samlet over tid blir lite påvirket av nedgang i fruktbarhet, dvs. 1 % lavere befolkningsvekst årlig øker veksten i BNP per innbygger med 1 % årlig.

I tillegg kommer fordeler knyttet til miljø, klima og politisk stabilitet, som de ikke vurderer.

Kohler og Behrman (14) viser til at det er anslått at familieplanleggingstjenester nå når over 600 millioner kvinner i utviklingsland, til kostnad på 5 USD per kvinne inkludert prevensjon. Å utvide familieplanleggingsprogrammer til alle 215 millioner kvinner i utviklingsland med udekket behov er anslått å koste 3,6 mrd. USD, eller 17 USD årlig per kvinne. De fleste er i Afrika sør for Sahara. Det er viktig at dette støttes av myndigheter og mediekampanjer, dersom det skal gjennomføres.

Kohler og Behrman (14) peker på at det har vært anslått at det å bruke 1 USD på familieplanlegging kan spare 2-6 USD i kostnad for å nå andre utviklingsmål. Dersom en legger til grunn at en verdi på 1000 USD per leveår med god helse for mor og barn, er gevinsten 30 USD per dollar brukt på familieplanlegging. Effekten av slike tiltak øker når handlingsrommet for kvinners egenbestemmelse også øker.

Samlet kommer forfatterne til at gevinsten fra faktorene 1-4 nevnt ovenfor 90-150 USD per dollar brukt på familieplanlegging.

Det å redusere fruktbarhet er et viktig bidrag til å redusere ulikhet og fattigdom, fordi det er de fattigste som har høyest fruktbarhet og minst tilgang til prevensjon.

Også nyere beregninger for Afrika tyder på at satsning på utdanning for jenter sammen med andre tiltak kan forsterke en nedgang i fruktbarheten og bidra til økt BNP-vekst pr innbygger (15). Dette kan igjen få positiv effekt på et lands muligheter til å bruke mer ressurser til å oppnå bærekraftsmålene.

For et gitt nivå på faktisk fruktbarhet rapporterer kvinnene i Afrika sør for Sahara ønske om et større antall barn enn kvinner i andre verdensdeler (4). Samtidig er det i Afrika sør for Sahara relativt sett størst udekket behov for prevensjon, dvs. forskjell mellom de som sier de ønsker å bruke prevensjon og som faktisk gjør det. Udekket behov for prevensjon i Afrika er størst i land med høy befolkningstetthet på landsbygda (9).

Økonomisk politikk

Siden 1950 er befolkningen i Afrika sør for Sahara femdoblet. Veksten i byer har bare tatt unna en begrenset del av dette. Befolkningen på landsbygda har derfor økt kraftig over tid, og er nå 3-4 ganger større enn i 1950. Befolkningen på landsbygda vokser med nesten 2 % per år. Med fortsatt høy befolkningsvekst framover, og ikke tilstrekkelig rask urbanisering, vil befolkningen på landsbygda fortsette å øke betydelig i årene som kommer. Fruktbarheten på landsbygda er betydelig høyere enn i byene.

Selv når fruktbarheten begynner å gå ned fra et høyt nivå, kommer fortsatt store ungdomskull inn på arbeidsmarkedet. I denne demografiske overgangen kan en kombinasjon av en relativt ung befolkning og god økonomisk politikk legge grunnlag for rask økonomisk og sosial utvikling. Industrialisering og høy inkluderende økonomisk vekst er avgjørende viktig for fattigdomsreduksjon og lav ledighet over tid.

Blant virkemidler er god makroøkonomisk styring som sikrer økonomisk stabilitet og finansiering av infrastruktur, utdanning og helse. Dette krever at skatteinntektene må økes og bruken av dem bedres. Her er det et stort potensial.

Industriusselsetting i Afrika sør for Sahara som andel av samlet sysselsetting har stagnert på lavt nivå. Det er behov for tiltak for å bedre industriens vekstvilkår. Blant tiltakene er økt satsing på infrastruktur som både øker etterspørsel etter industrivarer og reduserer kostnader ved industriproduksjon. Det er også behov for å bedre den økonomiske integrasjonen i Afrika. Det framstår imidlertid som lite realistisk at Afrika skal kunne satse på eksportledet vekst på samme måte som Øst-Asia. Økt regional integrasjon og handel vil være viktig.

I tillegg til mangel på finansiering er dårlig utbygd infrastruktur blant viktige årsaker til den svake industriutviklingen og den manglende veksten i regionen. Mangel på kraft og upålitelig kraftforsyning påpekes som særlig viktig av flere og blant annet den Afrikanske utviklingsbanken. Landene i regionen har prioritert lave kraftpriser. Dette har undergravd lønnsomheten i kraftbransjen, redusert strømutbygging, bidratt til hyppige strømbrydd, og gjort store deler av næringslivet avhengig av generatorkraft. Dette har vært negativt for industrialisering og økonomisk vekst. For nærmere omtale av denne kraftpolitikken, og konsekvensene, se Norad-rapport om temaet (16).

Referanser

1. **A joint publication of the World Bank Group and the International Monetary Fund.** *Global Monitoring Report 2015/2016 Development Goals in an Era of Demographic Change*. 2015.
2. **World Bank Group.** *Global Economic Prospects*. 2016.
3. **Lugauer, Steven, Jilan Ni, Zhichao Yin.** *Micro-Data Evidence on Family Size and Chinese Household Saving Rates*. 2015.
4. **Bongaarts, John, John Casterline.** Fertility Transition: Is Sub-Saharan Africa Different? *Population and Development Review (Supplement)*. 2012, ss. 153-68.
5. **Rakotarisoa, Manitra, Massimo Lafrate, Marianna Paschali.** *Why has Africa become a net food importer? Explaining Africa agricultural and food trade deficits*. s.l. : FAO, 2011.
6. **Alexandros, Nicos, Jelle Bruisma.** *World Agriculture Towards 2030/2050. The 2012 revision*. s.l. : FAO, 2012.
7. **McKinsey Global Institute.** *Lions on the move: The progress and potential of African economies*. s.l. : McKinsey&Company, 2010.
8. **Chamberlin, Jordan, T.S. Jayne, D. Headly.** Scarcity amidst abundance? Reassessing the potential for cropland expansion in Africa. *Food Policy*. 48, 2014, ss. 51-65.
9. **Headey, Derek D., T. S. Jayne.** Adaptation to land constraints: Is Africa different? *Food Policy*. 48, 2014, ss. 18-33.
10. **Young, Anthony.** Poverty, hunger and population policy: linking Cairo with Johannesburg. *The Geographical Journal*. 2005, Vol. 171, ss. 83-95.
11. **The World Bank.** *World Development Report 2011 Conflict, Security and Development*. 2011.
12. **AfDB,OECD,UNDP.** *African Economic Outlook 2015*. 2015.
13. **Cinciotta, Richard.** *Spotlight Whither the Demographic Arc of Instability*. s.l. : <http://www.stimson.org>, 2010.
14. **Kohler, Hans-Peter, Jere R. Behrman.** *Benefits and Costs of the Population and Demography Targets for the Post-2015 Development Agenda*. 2014. Working Paper.
15. **Karra, Mahesh, David Canning and Joshua Wilde.** *A Simulation Model of the Effect of Fertility Reduction on Economic Growth in Africa*. s.l. : Submitted, December 10, 2015.
16. **Hirsch, Vegard Hole.** *Årsaker til Afrikas strømmangel - hva kan gjøres?* s.l. : Norad, 2016. 2/2016.
17. **Addison, Tony.** *Thirty years in Africa's development*. s.l. : WIDER Working paper 2015/119.